

Bilaga 2

Att inrätta en visselblåsarfunktion – riktlinjer för myndigheter

Innehåll

	Promemorians innehåll	3
1	Förslag till riktlinjer för visselblåsarfunktioner vid statliga myndigheter	4
1.1	Behöver myndigheten en visselblåsarfunktion?	4
1.2	Visselblåsning – av vem och om vad?	8
1.3	Hur ska visselblåsarfunktionen organiseras?	10
1.4	Råd till myndigheter som vill skapa en visselblåsarfunktion	15
2	Rättslig fördjupning	20
2.1	Inledning	20
2.2	Konstitutionella och allmänna förutsättningar	20
2.3	Arbetsrättsliga förutsättningar	24
2.4	Offentlighets- och sekretessfrågor	28
2.5	Visselblåsning och dataskydd	31
3	Arbetets genomförande	34
	Referenser	36

Promemorians innehåll

Promemorians första del innehåller en beskrivning av de förutsättningar för att inrätta en visselblåsarfunktion som gäller för närvarande. Här finns även anvisningar om hur myndigheter kan organisera en sådan funktion samt vilken dokumentation och information myndigheten bör ta fram. Texten är utformad som ett förslag till riktlinjer för visselblåsarfunktioner vid statliga myndigheter.

Som ett komplement till riktlinjerna kommer därefter en rättslig fördjupning. Den innehåller en analys av de regelverk som sätter ramarna för visselblåsarfunktioner i myndigheter. I den rättsliga fördjupningen berör vi även hur dataskyddsförordningen kan komma att påverka förutsättningarna för behandling av personuppgifter inom visselblåsarfunktioner. Dataskyddsförordningen träder i kraft den 25 maj 2018.

Avslutningsvis beskriver vi kort hur arbetet har genomförts.

1 Förslag till riktlinjer för visseblåsarfunktioner vid statliga myndigheter

Visselblåsning innebär att slå larm om någon form av missförhållanden. Ordet visseblåsning kan användas på flera olika sätt och det finns ingen allmänt vedertagen definition. Med visseblåsarfunktion menar vi i denna promemoria någon form av särskild rapporteringskanal där anställda och andra med anknytning till myndigheten kan anmäla misstankar om korruption eller andra oegentligheter. Riktlinjerna vänder sig till statliga myndigheter som har eller överväger att inrätta en sådan visseblåsarfunktion.

1.1 Behöver myndigheten en visseblåsarfunktion?

För att kunna ta ställning till om en visseblåsarfunktion är en lämplig korruptionsförebyggande åtgärd är det viktigt att först känna till några centrala begrepp.

Centrala begrepp

Visseblåsare

I dessa riktlinjer är en visseblåsare *en person som rapporterar om misstänkt korruption eller andra oegentligheter inom en myndighet och som har någon form av anknytning till myndigheten*. Visseblåsare kan därmed vara såväl anställda som leverantörer, kunder, uppdragstagare och andra som har en yrkesmässig relation till myndigheten.

Visseblåsarfunktion

Med visseblåsarfunktion menar vi *en särskild kanal eller rapporteringsväg som inrättats i syfte att underlätta för visseblåsare att rapportera om korruption eller andra oegentligheter*. I detta ingår både själva kommunikationskanalen och rutinerna för hur myndigheten ska hantera misstankar om oegentligheter.

En person som är rädd för att utsättas för olika former av repressalier är mindre villig att anmäla missförhållanden inom organisationen. Därför ingår i visseblåsarfunktionen oftast olika åtgärder för att försvåra att ta reda på vem som gjort en anmälan. Men en myndighet kan inte garantera en anmälare anonymitet.

Visseblåsning bör bara gälla anmälningar mot myndighetens verksamhet

Benämningen visseblåsarfunktion bör vara reserverad för anmälningar som gäller myndighetens egen verksamhet. Det innebär att exempelvis tillsynsmyndigheter som har en funktion för att ta emot anmälningar eller klagomål från allmänheten riktade mot andra myndigheter, företag eller enskilda faller utanför definitionen för en visseblåsarfunktion.

Korruption och andra oegentligheter

Riktlinjerna utgår från att syftet med visseblåsarfunktionen är att få information om korruption och andra oegentligheter. Det finns inte någon entydig definition av vilka handlingar formuleringen ska omfatta. Följande definitioner används i olika sammanhang av regeringen och Ekonomistyrningsverket:

Korruption innebär enligt regeringen att utnyttja en offentlig ställning för att uppnå en otillbörlig vinning för sig själv eller andra.¹

Oegentligheter används bland annat av Ekonomistyrningsverket som ett samlingsbegrepp för olika oönskade beteenden. Här ingår både handlingar som är straffrättsligt reglerade, som tagande och givande av muta samt olika former av ekonomisk brottslighet, och handlingar som är reglerade på annat sätt, som jäv och förtroendeskadliga bisysslor.²

Allvarliga missförhållanden är den formulering som används i lagen (2016:749) om särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden. Med allvarliga missförhållanden avses brott med fängelse i straffskalan eller därmed jämförliga missförhållanden. Enligt regeringen bör bland annat ekonomisk brottslighet, korrupta gärningar, handlingar som innebär risk för skador på miljön eller risker för människors liv och säkerhet, kränkningar av grundläggande fri- och rättigheter, underlåtenhet att följa gällande föreskrifter samt brott mot interna regler och oetiska förhållanden kunna räknas som allvarliga missförhållanden.³

Enbart misstankar om allvarliga oegentligheter får databehandlas

Myndigheten väljer själv vilka beteenden och handlingar som en visseblåsarfunktion ska vara inriktad mot. Men det finns vissa begränsningar för när det är tillåtet att databehandla personuppgifter inom en visseblåsarfunktion. Enligt Datainspektionen är detta bara tillåtet om syftet med databehandlingen är att upptäcka allvarliga oegentligheter. Vi återkommer till vad detta innebär i avsnitt 1.3.

En visseblåsarfunktion är ett komplement till andra åtgärder

Arbetet för att förebygga och motverka korruption innefattar många möjliga åtgärder, där en visseblåsarfunktion kan vara en av åtgärderna. Andra åtgärder kan exempelvis handla om att se över interna regelverk och riktlinjer, organisationen och att arbeta med myndighetens kultur och värderingar. Vilka

---

¹ Skr. 2012/13:167, *Riksrevisionens rapport om statliga myndigheters skydd mot korruption*.

² Ekonomistyrningsverket 2016:24, *Oegentligheter och intern styrning och kontroll. Att komma vidare i arbetet med att förebygga och upptäcka oegentligheter*.

³ Prop. 2015/16:128, *Ätt särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden*, s. 35–47.

åtgärder som är mest verkningsfulla måste myndigheten i fråga bedöma utifrån vilka risker för allvarliga oegentligheter som finns i myndighetens verksamhet. En sådan riskanalys bör alla myndigheter göra.⁴

Vi vet att risken för korruption och oegentligheter är högre i processer där myndigheten fattar beslut som påverkar den som beslutet rör ekonomiskt eller personligt. Risken kan även vara större i processer som kan ge möjlighet att direkt komma över pengar.⁵

Visselblåsarfunktionen ersätter inte de befintliga larmkanalerna

En visselblåsarfunktion är ett komplement till de befintliga möjligheter som anställda och andra har att slå larm om allvarliga oegentligheter, både internt och externt. En viktig utgångspunkt är också att det alltid är frivilligt att använda sig av en visselblåsarfunktion.

Meddelarskyddet ger starkt skydd för uppgiftslämnaren

Alla offentligt anställda omfattas av det grundlagsfästa *meddelarskyddet*. Skyddet för en uppgiftslämnare som slår larm till media genom att använda sin meddelarfrihet är starkare än för en person som använder sig av en intern visselblåsarfunktion.

Meddelarskyddet innebär att anställda vid myndigheter fritt får lämna uppgifter för publicering utan att arbetsgivaren vare sig får efterforska vem uppgiftslämnaren är eller ingripa eller vidta några repressalier. Den som lämnar uppgifter till massmedia har rätt att vara anonym.⁶

Den information myndigheten ger om sin visselblåsarfunktion måste vara utformad så att anställda inte kan uppfatta visselblåsarfunktionen som en inskränkning av deras rätt att ta kontakt med media. Det bör också framgå att meddelarskyddet inte gäller för uppgifter som lämnas till visselblåsarfunktionen.

Det finns redan flera kanaler för att slå larm internt

Anställda kan också använda sig av de vanliga kanalerna inom myndigheten för att påtala missförhållanden, inklusive misstankar om oegentligheter. Beroende på vad frågan gäller kan en anställd vända sig till sin närmaste chef, internrevisionen, en arbetstagarorganisation eller någon funktion för HR-

---

⁴ Statskontoret 2017, *En kultur mot korruption*.

⁵ Ekonomistyrningsverket 2016:24, *Oegentligheter och intern styrning och kontroll. Att komma vidare i arbetet med att förebygga och upptäcka oegentligheter*, s. 21.

⁶ Anonymitetsskyddet, som även gäller för dem som inte är offentligt anställda, är mycket starkt men har vissa undantag. Se vidare avsnitt 2.2.

frågor, rättsliga frågor eller säkerhet. Den som på detta sätt påtalar missförhållanden kan i vissa fall ha rätt till skadestånd om arbetsgivaren skulle vidta repressalier med anledning av kritiken eller anmälan.⁷

Enligt Datainspektionen får en visselblåsarfunktion som innebär databehandling av personuppgifter bara användas när det är sakligt motiverat att inte använda bolagets interna informations- och rapporteringskanaler.⁸

Visselblåsning är en viktig fråga för myndigheter

Under de senaste åren har allt fler myndigheter inrättat visselblåsarfunktioner.⁹ Behovet av en visselblåsarfunktion beror ytterst på myndighetens verksamhet. Men det finns flera allmänna skäl till varför myndigheten bör uppmuntra anställda att rapportera misstankar om korruption och andra oegentligheter.

Statsanställda arbetar på uppdrag av medborgarna

Regeringsformens portalparagraf slår fast att all offentlig makt i Sverige utgår från folket. Denna överordnade princip innebär att varje statsanställd i sitt arbete ska ha som utgångspunkt att det är medborgarna som är uppdragsgivaren.¹⁰

Att slå larm, internt eller externt, om missförhållanden inom myndigheterna är i detta sammanhang något som ligger i rollen som anställd i staten.¹¹ Omständigheterna kring en misstanke om oegentligheter kan variera. Därför är det viktigt att medarbetare och andra erbjuds flera kompletterande vägar för att rapportera om sina misstankar.¹²

Det stärker förtroendet för myndigheten och den statliga förvaltningen

Korruption har allvarliga skadeverkningar. Korruption minskar medborgarnas förtroende för samhällsinstitutionerna. Den hotar rättsstatens legitimitet och undergräver demokratin. Den skapar osunda affärsmetoder och skadar det ekonomiska livet genom att snedvrider konkurrensen.¹³

Blotta misstanken om att korruption och oegentligheter kan förekomma minskar förtroendet för enskilda myndigheter liksom för den statliga förvaltningen som helhet. Därför är det viktigt att alla myndigheter prioriterar arbetet att förebygga korruption.

---

⁷ Enligt lagen om särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden och diskrimineringslagen (2008:567), när det gäller vissa trakasserier. Se vidare avsnitt 2.3.

⁸ Datainspektionen 2010, *Ansvar för personuppgifter som hanteras i system för whistleblowing*, s. 11.

⁹ Ekonomistyrningsverket 2017:65, *Tillämpningen av förordningen om intern styrning och kontroll*, s. 31.

¹⁰ Värdegrundsdelegationen 2013, *Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda*, s. 5.

¹¹ von Essen, U. 2014, *Arbete i offentlig förvaltning*, s. 67.

¹² Statskontoret 2017, *En kultur som motverkar korruption*, s. 20.

¹³ Ibid, s. 4.

En visselblåsarfunktion kan bidra till att bryta en tystnadskultur inom en organisation. En visselblåsarfunktion kan även ha en symbolisk betydelse, som en signal om att myndighetens ledning tar korruptionsfrågor på allvar.

Verksamheten ska bedrivas effektivt och enligt gällande rätt

Enligt myndighetsförordningen 3 § ska myndighetens ledning bland annat se till att verksamheten bedrivs effektivt och enligt gällande rätt. Om myndigheten ser risker för att den inte kommer att uppnå det kravet ska myndigheten vidta åtgärder. Detta inkluderar om det finns en risk för att verksamheten kan komma att utsättas för otillbörlig påverkan eller andra oegentligheter.¹⁴

Även budgetlagen (2011:203) anger att hög effektivitet och god hushållning ska eftersträvas i statens verksamhet. Detta krav gäller för alla myndigheter. Om missförhållanden inom en myndighet kommer fram och åtgärdas kan det bidra till att myndigheten använder skattebetalarnas pengar på ett mer effektivt sätt.¹⁵

Var kan man få mer information om korruptionsförebyggande arbete?

Statskontoret har regeringens uppdrag att främja och samordna arbetet för en god förvaltningskultur i staten. Där ingår bland annat att arbeta mot korruption inom statliga myndigheter.

På Statskontorets webbplats www.statskontoret.se/forvaltningskultur finns information om Statskontorets arbete, och där finns bland annat skriften *En kultur mot korruption* (2017).

Vid frågor om brottsförebyggande arbete i allmänhet eller vid misstankar om brott bör myndigheten alltid i första hand vända sig till polisen.

1.2 Visselblåsning – av vem och om vad?

De första frågor en myndighet som vill inrätta en visselblåsarfunktion behöver ta ställning till är:

- Vem ska visselblåsarfunktionen vända sig till?
- Vilka typer av händelser och misstankar ska visselblåsarfunktionen hantera?

Vem ska visselblåsarfunktionen vända sig till?

Myndighetens verksamhet avgör om det är lämpligt och finns behov av att ha en visselblåsarfunktion som är öppen för fler än de anställda.

---

¹⁴ Förordning (2007:603) om intern styrning och kontroll och Ekonomistyrningsverkets allmänna råd till 3 §.

¹⁵ Prop. 2015/16:128, *Ett särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden*, s. 10.

Det finns förhöjd risk för korruption och oegentligheter i alla processer som innebär ekonomiska beslut eller andra beslut som kraftigt påverkar den som beslutet rör.¹⁶ Om myndigheten exempelvis har många kontakter med externa uppdragstagare, fördelar bidrag till externa mottagare eller bedriver omfattande upphandling kan det därför vara lämpligt att ha en visselblåsarfunktion som är öppen även för myndighetens kunder, leverantörer eller uppdragstagare.

En eller flera visselblåsarfunktioner?

Ett sätt att göra visselblåsning möjlig både från anställda och från kunder, leverantörer eller uppdragstagare är att inrätta en funktion som är tillgänglig både inom och utom myndigheten, exempelvis på myndighetens externa webbplats.

En annan lösning är att kombinera en visselblåsarfunktion som bara är tillgänglig för de anställda med andra kanaler där personer utanför myndigheten kan göra anmälningar eller lämna synpunkter.

Var tydlig med vad visselblåsarfunktionen är till för

Vi har redan redogjort för att det finns flera överlappande begrepp som beskriver vilka typer av misstankar som en visselblåsarfunktion är tänkt att fånga upp. Oavsett vilken definition myndigheten väljer att utgå från är det viktigt att syftet med visselblåsarfunktionen finns tydligt angivet liksom vilka handlingar och misstankar myndigheten vill ha information om.

Om anmälningarna ska databehandlas är det också nödvändigt att myndigheten tar hänsyn till reglerna för databehandling av personuppgifter.

Visselblåsarfunktionen kan bli en kanal för missnöje

Erfarenheterna visar att en visselblåsarfunktion kan bli en kanal för allmänt missnöje på arbetsplatsen och ett sätt att ge uttryck för personkonflikter.¹⁷ Visselblåsarfunktionen måste därför vara organiserad så att riskerna för kränkning av de anmälda personernas personliga integritet minimeras. De personer som ska ta emot de anmälningar som kommer in behöver ha tillräckligt kunnande och integritet för att kunna hantera denna typ av uppgifter.

Det är viktigt att informera om vad som gäller för sekretessreglerade uppgifter

I samband med informationen om hur visselblåsarfunktionen fungerar bör det även vara tydligt vilka sekretessregler som gäller för funktionen. För sekretessreglerade uppgifter gäller samma regler för en visselblåsarfunktion som för den övriga verksamheten.

---

¹⁶ Ekonomistyrningsverket 2016:24, *Oegentligheter och intern styrning och kontroll. Att komma vidare i arbetet med att förebygga och upptäcka oegentligheter*, s. 21.

¹⁷ Statskontoret 2016:30, *Visselblåsarfunktioner i staten*, s. 34.

Det är inte tillåtet att lämna ut sekretessbelagda uppgifter till en externt administrerad visselblåsarfunktion. Om myndigheten själv administrerar hela visselblåsarfunktionen, så att uppgifterna aldrig lämnar myndigheten, kan det vara möjligt att lämna ut sekretessbelagda uppgifter till visselblåsarfunktionen. Men inte heller här finns det något undantag från de ordinarie sekretessbestämmelserna.¹⁸

1.3 Hur ska visselblåsarfunktionen organiseras?

När myndigheten ska ta ställning till hur en visselblåsarfunktion ska organiseras rent praktiskt är det flera aspekter som myndigheten bör väga in. Det handlar till exempel om att visselblåsarfunktionen måste uppfattas som trovärdig av de personer som den vänder sig till. Den lösning myndigheten väljer ska även vara kostnadseffektiv och anpassad utifrån verksamheten. Utöver det måste myndigheten också ta hänsyn till de regler som finns för databehandling av personuppgifter.

En visselblåsarfunktion består i grunden av tre organisatoriska delar:

- En kommunikationslösning.
- En mottagarfunktion som sorterar de anmälningar som kommer in.
- En utredningsfunktion för de anmälningar som gäller oegentligheter.

För alla tre delarna gäller att myndigheten själv kan administrera dem eller välja att låta en extern aktör hantera en eller flera av delarna för myndighetens räkning. Här redogör vi för vilka skillnader det finns mellan de båda alternativen.

Funktionen kan vara internt administrerad

Det vanligaste bland de myndigheter som i dag har visselblåsarfunktioner är att de själva hanterar minst någon del av funktionen. Det visar en undersökning som Statskontoret gjorde 2016. Exempelvis kan ett företag ha i uppdrag att tillhandahålla en kommunikationslösning och att ta emot anmälningar, medan myndigheten utreder anmälningarna och beslutar om eventuella åtgärder. Det är också vanligt att myndigheten själv hanterar hela visselblåsarfunktionen.¹⁹

En sammanhållen hantering av arbetet mot korruption

En fördel med att själv administrera visselblåsarfunktionen är att det blir lättare att integrera hanteringen av de anmälningar som kommer in med det övriga arbetet mot korruption och oegentligheter.

---

¹⁸ Ibid, s. 91 och 98.

¹⁹ Ibid, s. 33.

En helt intern lösning kan också vara att föredra i myndigheter där många anmälningar kan antas beröra sekretessreglerad verksamhet. Det kan minska risken för att anmälare av misstakt sprider information på ett felaktigt sätt.

En tydligt utpekad mottagare med hög legitimitet

Vem som är den lämpligaste mottagaren i en myndighet beror på vilken verksamhet det handlar om och hur den interna organisationen ser ut.

Vi har redan berört att mottagaren behöver ha tillräcklig kompetens för att kunna ta ställning till anmälningarna. För att ge trovärdighet till arbetet mot korruption är det även viktigt att mottagaren är en centralt placerad person eller funktion med hög legitimitet och som även snabbt kan inleda en utredning av misstankarna.

Så få personer som möjligt bör hantera anmälningarna för att skydda anmälarens identitet och för att värna den personliga integriteten hos den som blir anmäld. Bland de myndigheter som har visselblåsarfunktioner ligger ansvaret för funktionen oftast hos myndighetens internrevision, chefsjuristen eller en annan jurist, säkerhetschefen eller hos personal eller HR-funktionen. Det förekommer även att det är en särskilt sammansatt grupp som får ta ställning till anmälningarna.

Det finns för- och nackdelar med att låta internrevisionen ta emot anmälningarna

Internrevisionen ska ha ett oberoende i förhållande till verksamheten och vara placerad direkt under myndighetsledningen. Denna centrala placering och oberoende ställning gör att internrevisionen kan ha den legitimitet som gör den till en lämplig mottagare av anmälningar i visselblåsarfunktionen.²⁰ Internrevisionens kan även använda anmälningarna genom visselblåsarfunktionen som ett underlag i sin bedömning av hur myndigheten hanterar riskerna för korruption och andra oegentligheter. Myndighetens åtgärder för att hantera korruptionsrisker bör enligt regeringen vara en del av internrevisionens löpande granskningsarbete.²¹

En nackdel med involvera internrevisionen i hanteringen av anmälningar är att revisionen inte kommer att kunna granska just denna del av myndighetens verksamhet. Ett sätt att hantera detta är att ge en annan myndighets internrevision eller en revisionsbyrå i uppdrag att granska visselblåsarfunktionen. Det kan även finnas andra faktorer som påverkar hur lämpligt det är att internrevisionen hanterar visselblåsarfunktionen. Det skiljer sig exempelvis mellan olika myndigheter vilka resurser interrevisionen har.²²

---

²⁰ Finansdepartementet och Sveriges kommuner och landsting 2009, *Om mutor och jäv – en vägledning för offentligt anställda*.

²¹ Skr. 2012/13:167, *Riksrevisionens rapport om statliga myndigheters skydd mot korruption*; Ekonomistyrningsverket 2017:65, *Tillämpningen av förordningen om intern styrning och kontroll*, s. 26 ff.

²² Riksrevisionen 2017:5, *Internrevisionen vid myndigheter – en funktion som behöver stärkas*.

Om myndighetens internrevision ska ansvara för att ta emot och utreda anmälningar som kommer in via visselblåsarfunktionen ska detta framgå av de riktlinjer för internrevisionen som myndighetsledningen ska besluta om.²³

Ett alternativ är att anlita en externt administrerad funktion

Externa aktörer kan hjälpa till att hantera myndighetens visselblåsarfunktion, Exempel på sådana aktörer är advokatbyråer, revisionsbyråer och företag i säkerhetsbranschen. Det är vanligast att den externa aktören får sköta kommunikationslösningen och det initiala mottagandet av anmälningar.

Externt administrerade visselblåsarfunktioner har ofta möjlighet att erbjuda färdiga tekniska lösningar för att ta emot anmälningarna, vilket kan vara en fördel.²⁴ Detta kan särskilt vara en fördel för små myndigheter med begränsade möjligheter att själv ta fram en kommunikationslösning.

Det kan också upplevas som mer förtroendeingivande om den som tar emot anmälningarna är någon utanför myndigheten. Samtidigt är det viktigt att vara medveten om att de personer som kommer att behandla uppgifterna som kommer in inte är bundna av några lagstadgade tystnadsplikter. Det går att skriva avtal om att tystnadsplikt ska gälla. Men ett sådant avtal innebär inte något straffrättsligt ansvar för den externa aktören om den skulle bryta tystnadsplikten.²⁵

Reglerna för diarieföring och allmän handling

Vilka regler som gäller för diarieföring och om anmälan ska ses som ett ärende skiljer sig åt beroende på om visselblåsarfunktionen är intern eller om den administreras av någon utanför myndigheten.

Anmälningar från *personer utanför myndigheten* är alltid inkomna handlingar som ska diarieföras eller på annat sätt hållas ordnade, i enlighet med bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen och tryckfrihetsförordningen.

Anmälningar från *myndighetens egna medarbetare* till en internt administrerad visselblåsarfunktion bör betraktas som ett ärende hos myndigheten och diarieföras. Utgångspunkten är att anmälan ska ses som allmän handling. Det är i linje med god förvaltningssed och vad som gäller exempelvis då anställda klagar i ett personalärende eller söker en anställning inom den egna myndigheten. Om anmälan innehåller information som gäller ett pågående ärende kan anmälan fogas till detta som en tilläggsanmälan.

---

²³ Internrevisionsförordningen (2006:1228) 10 §; Ekonomistyrningsverket 2014:1, *Statlig internrevision för myndighetsledningar*, s. 19 f.

²⁴ Statskontoret 2016:30, *Visselblåsarfunktioner i staten*, s. 101.

²⁵ *Ibid*, s. 91 och 97.

Anmälningar som lämnas till en externt administrerad visselblåsarfunktion ska ses som inkomna till myndigheten och därmed som allmänna handlingar. De kan alltså begäras ut med stöd av offentlighetsprincipen.

Bara uppgifter om allvarliga oegentligheter får databehandlas

Enligt Datainspektionen är utgångspunkten att databehandling av personuppgifter inom en visselblåsarfunktion bara är tillåten om anmälningarna handlar om *allvarliga oegentligheter* och där misstankarna gäller *nyckelpersoner eller personer i ledande ställning*. Databehandling av personuppgifter är i praktiken en förutsättning för att inrätta en visselblåsarfunktion i alla större organisationer.

Enligt Datainspektionen är det bara misstankar som rör något av följande som ska ses som allvarliga oegentligheter:

- bokföring, intern bokföringskontroll och revision
- givande och tagande av mutor
- brottslighet inom bank- och finansväsen
- andra händelser och beteenden som rör myndighetens vitala intressen eller enskildas liv och hälsa, till exempel allvarliga miljöbrott, stora brister i säkerheten på arbetsplatsen och allvarliga former av diskriminering och trakasserier.²⁶

Vad som ska anses vara nyckelpersoner eller personer i ledande ställning är inte helt tydligt. Men det handlar om en relativt snäv krets av personer i myndighetens ledning.

Det går dock inte att säga generellt hur allvarliga oegentligheter och personer i ledande ställning ska definieras avseende en enskild myndighet, utan det måste bedömas från fall till fall. Det kan till exempel påverkas av vilken slags verksamhet myndigheten bedriver, hur beslutsmandat är delegerat inom myndigheten eller vilka risker för korruption och oegentligheter som finns.²⁷

Nya dataskyddsregler träder i kraft den 25 maj 2018

Förutsättningarna för databehandling av personuppgifter kommer att ändras då dataskyddsförordningen och dataskyddslagen träder i kraft den 25 maj 2018. I avsnitt 2.5 berör vi hur förutsättningarna för behandling av personuppgifter inom visselblåsarfunktioner kan komma att påverkas av de nya reglerna. Hur den nya lagstiftningen kommer att se ut är dock inte klart ännu.²⁸

---

²⁶ Datainspektionen 2010, *Ansvar för personuppgifter som hanteras i system för whistleblowing*, s. 11.

²⁷ Exemplet gäller Sidas visselblåsarfunktion, se Waltl, A. 2015, *Visselblåsningssystem i offentlig verksamhet – finns rättsliga förutsättningar för att uppnå konfidentialitet?*, s. 35 f.

²⁸ Jfr SOU 2017:39, *Ny dataskyddslag. Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning*.

Information om databehandlingen

När en anmälan registrerats inom visselblåsarfunktionen är den som ansvarar för funktionen skyldig att informera den som anmälan avser, om någon person finns namngiven.²⁹

Under vissa förhållanden kan den som ansvarar för funktionen vänta med att informera den anmälan gäller. Det gäller exempelvis om misstankarna gäller brott som polisen ska utreda, eftersom det kan försvåra polisens förundersökning om den misstänkte får reda på anmälan. Om det inte är möjligt att informera den anmälan avser på en gång kan den som ansvarar för funktionen vänta till dess att den risken inte längre finns.

Anmälningar om oegentligheter ska utredas

I alla steg av hanteringen inom visselblåsarfunktionen ska så få personer som möjligt hantera personuppgifter. Det är viktigt både för att skydda anmälarens identitet om denne vill vara anonym och för att värna den anmäldes integritet.

Anmälningarna måste utredas med hög integritet och tillräcklig kompetens

För att anmälningarna genom en visselblåsarfunktion ska kunna leda till åtgärder är det viktigt att de utreds av en intern eller extern funktion som har hög integritet, lämplig kompetens och som får tillgång till de uppgifter som behövs för utredningen. En utredning bör inledas så snart som möjligt efter att en anmälan har tagits emot. Om anmälan blir liggande utan utredning kan det inverka negativt på förtroendet för visselblåsarfunktionen.

Om myndigheten gör utredningen internt bör det vara en särskilt utpekad person eller funktion som gör det, exempelvis den juridiska funktionen eller internrevisionen. Det bör stå vad utredningsfunktionen har för mandat i myndighetens interna styrdokument, exempelvis arbetsordningen och riktlinjerna för visselblåsarfunktionen. Utredningsfunktionen bör i största möjliga mån ha en självständig ställning inom myndigheten.

Misstankar om brott ska polisanmälas

Ett syfte med myndighetens utredning är att få klarhet i om misstankarna i anmälan är så pass välgrundade att det finns skäl att göra en polisanmälan. Myndighetens roll är i så fall inte att själv inleda en brottsutredning. Tvärtom kan det försvåra polisens utredning om myndigheten exempelvis kontaktar den misstänkte eller börja ställa frågor till andra inom organisationen. Den som är osäker på vilka åtgärder man bör genomföra när någon är misstänkt för brott kan kontakta polisens nationella korruptionsgrupp.

---

²⁹ Datainspektionen 2010, *Ansvar för personuppgifter som hanteras i system för whistleblowing*, s. 9.

Hantera anmälningar som faller utanför syftet med visselblåsarfunktionen enligt gällande regelverk

Det är troligt att det även kommer in anmälningar som faller utanför syftet med visselblåsarfunktionen eller som innehåller personuppgifter som funktionen inte får databehandla. Hur man ska göra med dessa anmälningar beror på vad anmälningarna gäller. Utgångspunkten är att myndigheten ska följa de förvaltningsrättsliga och andra regler som finns för hur den ska hantera upplysningar som kommer in.

Det gäller även databehandling av personuppgifter. Det ställningstagande från Datainspektionen som vi beskriver i stycket ovan gäller bara databehandling av personuppgifter inom visselblåsarfunktioner. Det kan vara tillåtet att databehandla de personuppgifter som finns i anmälningarna inom andra delar av myndighetens verksamhet än visselblåsarfunktionen. Exempelvis kan det vara tillåtet för en personal- eller HR-funktion eller motsvarande att hantera uppgifter som rör trakasserier, diskriminering eller tjänsteförseelser.

Om en anmälan gäller en annan myndighet ska ärendet överlämnas till den myndigheten, i enlighet med förvaltningslagen.

1.4 Råd till myndigheter som vill skapa en visselblåsarfunktion

I detta avsnitt ger vi praktiska råd om vad myndigheten kan göra för att göra det enkelt att anmäla misstankar om korruption och andra oegentligheter. Vi skriver också om vilken information man bör ge och vad myndighetens riktlinjer för visselblåsarfunktionen bör innehålla.

Gör det enkelt och tryggt att anmäla

Syftet med visselblåsarfunktionen är att upptäcka allvarliga oegentligheter. Det förutsätter att det ska vara låg tröskel för att göra en anmälan. Att skapa trygga och förtroendeingivande kanaler för visselblåsning är ett centralt moment för att få anställda att våga berätta om sina misstankar om att det förekommer oegentligheter på myndigheten.³⁰

Det går inte att garantera att anmälaren får vara anonym

Oavsett om myndigheten väljer att anlita en extern part för att administrera visselblåsarfunktionen eller om myndigheten gör det själv finns det inga juridiska möjligheter att garantera ett skydd för vare sig anmälarens identitet eller den anmäldes identitet. Detta är en avgörande skillnad jämfört med det skydd mot efterforskning och repressalier som meddelarskyddet ger den som lämnar uppgifter för publicering i media.

---

³⁰ Statskontoret 2016:30, *Visselblåsarfunktioner i staten*, s. 101.

Åtgärder för att göra det svårare att försöka ta reda på vem som anmälde

Det går inte att garantera att en anmälare får fortsätta vara anonym. Men trots det ska en anmälare som vill vara anonym kunna känna förtroende för att det kommer att vara svårt att spåra vem som gjort anmälan.

Använd tekniska lösningar

Det finns tekniska lösningar som gör det svårt att spåra varifrån en anmälan lämnats. Det kan exempelvis vara en webbportal eller en tjänst som krypterar avsändarens e-postadress. De företag som administrerar visselblåsarfunktioner erbjuder oftast denna typ av tjänster.

Erbjud alternativa rapporteringsvägar

En lösning passar sällan alla inom och utom myndigheten som skulle kunna vilja anmäla. Ett sätt att underlätta är därför att erbjuda flera möjliga rapporteringsvägar. Några exempel är:

- Det förekommer att myndigheter uppmanar anmälare att använda sig av e-postkonton som inte kan kopplas till deras identitet.
- Fysiska brevlådor där det går att lämna anmälningar på papper.
- Vissa externa aktörer erbjuder telefontjänster, dit en anmälare kan ringa för att berätta om misstänkta oegentligheter.

Så få som möjligt bör delta i hanteringen av anmälningarna

Vi har redan tidigare berört att det också är viktigt att bara ett fåtal personer får hantera anmälningarna, även om det i sig inte innebär ett identitetsskydd.

En visselblåsare ska veta vad som kommer att hända med anmälan och vem som kommer att hantera den. Det ökar visselblåsarens känsla av trygghet och ökar visselblåsarfunktionens trovärdighet. Det är därför viktigt att ge tydlig och utförlig information och att rutinerna för visselblåsarfunktionen finns fastslagna i interna riktlinjer.

Transparens och rätt information är en förutsättning för att lyckas

Vi har redan påpekat hur viktigt det är att myndigheten tydligt informerar om visselblåsarfunktionen. Dels finns det lagkrav på att myndigheten ska lämna viss information. Dels handlar om att vara transparent med hur visselblåsarfunktionen fungerar så att anmälare ska känna sig trygga med att rapportera sina misstankar.

Under rubrikerna nedan finns samlat de punkter som bör finnas med i den information myndigheten ger i anslutning till visselblåsarfunktionen.

Syftet med visselblåsarfunktionen

- Vad syftet med visselblåsarfunktionen är och vilka typer av misstankar det är man vill ha upplysningar om.
- Vem visselblåsarfunktionen vänder sig till.

Information om att det finns flera sätt att slå larm

- Att visselblåsarfunktionen är ett komplement till andra kanaler inom myndigheten för att påtala missförhållanden, och vilka andra personer eller funktioner en anställd som vill peka på missförhållanden kan vända sig till. Det kan till exempel vara närmaste chef, en juridisk funktion, internrevisionen eller en HR- eller personalfunktion.
- Att man som anställd i en myndighet alltid kan använda sig av meddelarfriheten för att slå larm externt. Visselblåsarfunktionen är ingen ersättning för meddelarfriheten.

Information om hur det går till att göra en anmälan och vad det innebär

- Att det är frivilligt att använda sig av visselblåsarfunktionen.
- Att den anställde kan göra en anmälan på olika sätt, till exempel genom att använda sig av en anonym e-postadress eller via vanliga brev eller andra meddelanden.
- Att en anmälan kan komma att bli allmän handling och att den därför kan komma att lämnas ut i enlighet med offentlighetsprincipen.
- Att det inte går att garantera att den som anmäler fortsätter vara anonym, men att myndigheten har genomfört åtgärder för att göra det svårt att efterforska vem anmälaren är. Det kan till exempel vara att anmälningssystemet använder webbformulär eller kryptering, och att bara en några få personer har tillgång till informationen i visselblåsarsystemet.
- Att en anmälare i vissa fall kan omfattas av *lagen om särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden* eller av *diskrimineringslagen*.
- Att en anmälan bör innehålla så utförlig information om den misstänkta händelsen som möjligt, så att det faktiskt ska gå att utreda misstankarna. Det bör gå att skicka med eventuell dokumentation.
- Att den som anmäler alltid ska göra det i god tro och inte får lämna ogrundade anklagelser eller anmäla för att uppnå egen vinning av något slag.

- Att information som lämnas till visselblåsarfunktionen inte omfattas av några särskilda sekretessbestämmelser eller tystnadsplikter, utan att det är de vanliga sekretessreglerna för verksamheten som gäller.

Information om vad som händer efter en anmälan

- Vilka funktioner inom och utom myndigheten som hanterar de anmälningar som kommer in via visselblåsarfunktionen.
- Hur rutinerna för att gallra och utreda anmälningar ser ut.
- Vad som händer med information som faller utanför syftet med visselblåsarfunktionen.
- Vad som händer med de anmälningar som gäller korruption och andra oegentligheter.

Information om behandlingen av personuppgifter

Den som behandlar personuppgifter inom en visselblåsarfunktion måste informera om vilka uppgifter som kan komma att behandlas och hur det går till.³¹

Följande uppgifter ska ingå:

- Vem som är personuppgiftsansvarig för behandlingen samt kontaktuppgifter till personuppgiftsombudet.
- Syftet med behandlingen.
- Vilka typer av uppgifter som behandlas.
- Till vilka kategorier av mottagare uppgifterna kan komma att lämnas.
- Att den personuppgiftsansvarige är skyldig att gratis ge information till den som skriftligen begär att få reda på om det finns uppgifter registrerade om honom/henne.
- Att den personuppgiftsansvarige är skyldig att på begäran av den registrerade rätta uppgifter som är felaktiga, ofullständiga eller missvisande.

Ta fram interna riktlinjer så att alla vet vad som gäller

Myndigheten bör fatta beslut om interna riktlinjer för visselblåsarverksamheten. Det är viktigt för verksamhetens transparens och rättssäkerhet och så att både anmälare och anmälda ska kunna förutse vad som händer. Men det kan även bidra till att ge funktionen legitimitet: om de anställda ser att det finns tydliga rutiner och att funktionen är oberoende och har integritet kan det öka benägenheten att anmäla. Dessa riktlinjer sammanfaller delvis med den

---

³¹ Personuppgiftslagen (1998:204) 23–28 §§. Från och med den 25 maj 2018 kommer personuppgiftslagen att ersättas av dataskyddslagen.

information som myndigheten ska lämna om visselblåsarfunktionen (se avsnittet ovan).

Av myndighetens riktlinjer för visselblåsning bör följande framgå:

Syfte och inriktning för visselblåsarfunktionen

- Syftet med visselblåsarfunktionen och vilka typer av misstankar den omfattar. Var konkret. Att bara hänvisa till att syftet är att bekämpa korruption är för allmänt.³²
- Vem visselblåsarfunktionen vänder sig till.
- Att det är frivilligt att använda sig av visselblåsarfunktionen.
- Att visselblåsarfunktionen är ett komplement till att anmäla missförhållanden via de ordinarie kanalerna inom myndigheten.
- Att en medarbetare alltid kan använda sin grundlagsskyddade meddelarfrihet.

Hur en anmälan ska vara utformad

- Vad en anmälan bör innehålla för att kunna utredas.
- Att den som anmäler alltid ska göra det i god tro, inte får lämna ogrundade anklagelser eller anmäla för att uppnå egen vinning av något slag.

Rutiner för hur anmälningar ska hanteras

- Vilka funktioner inom och utom myndigheten som hanterar anmälningar via visselblåsarfunktionen.
- Hur rutinerna för hantering och utredning av anmälningar ser ut.
- Vad som händer med information som faller utanför syftet med visselblåsarfunktionen.
- Vad som händer med de anmälningar som gäller korruption och andra oegentligheter.
- Hur anmälda som registrerats inom visselblåsarfunktionen ska underrättas.

Instruktioner om dokumentation och återrapportering

- Hur visselblåsarfunktionens verksamhet ska dokumenteras.
- Att information om behandling av personuppgifter ska lämnas i enlighet med gällande regelverk.
- Hur återrapportering av resultaten av visselblåsarfunktionens verksamhet ska ske.

---

³² Statskontoret 2016:30, *Visselblåsarfunktioner i staten*, s. 124 f.

2 Rättslig fördjupning

2.1 Inledning

Syftet med denna text är att den ska utgöra bakgrund och rättslig vägledning för det förslag till riktlinjer som presenteras i avsnitt 1. Statskontorets uppdrag har varit att arbeta fram riktlinjer inom ramen för gällande rätt. Av det skälet lägger vi inte fram några förslag till författningsändringar.

Statskontoret har i rapporten *Visselblåsarfunktioner i staten* redogjort för vissa rättsliga förutsättningar för gemensamma visselblåsarfunktioner i staten.³³ Delar av den analysen är relevant även för vårt uppdrag, som förutsätter att varje myndighet driver sin egen visselblåsarfunktion. De rättsområden som enligt Statskontorets bedömning främst aktualiseras är desamma som i 2016 års rapport: de konstitutionella förutsättningarna, skyddet för arbetstagare som slår larm, offentlighet och sekretess, samt personuppgifts- och dataskyddsfrågor och konsekvenser för den personliga integriteten. Beträffande skyddet för arbetstagare som slår larm samt på dataskyddsområdet har det sedan 2016 tillkommit nya regelverk som behöver tas i beaktande.

Oaktat behovet av att förtydliga de rättsliga förutsättningarna för att avslöja korruption och andra oegentligheter i statliga myndigheter, vill Statskontoret framhålla att visselblåsarfunktioner inte kan ersätta det grundlagsreglerade meddelarskyddet och inte heller garantera en anmälare anonymitet.³⁴

2.2 Konstitutionella och allmänna förutsättningar

Regeringsformen (RF), tryckfrihetsförordningen (TF) och yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) innehåller bestämmelser om yttrande- och informationsfrihet, handlingsoffentlighet och meddelarskydd som är relevanta för skyddet av visselblåsare. Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) innehåller även den bestämmelser som kan behöva beaktas i sammanhanget. Konventionen utgör svensk lag och dessutom finns ett förbud i regeringsformen mot att meddela lag eller annan föreskrift i strid med konventionen (2 kap 19 § RF).

Yttrande- och informationsfriheterna är skyddade i grundlag och i Europakonventionen. Meddelarfriheten i tryckfrihetsförordningen ger ett mycket starkt skydd för personer som vill larma till media om missförhållanden vid

---

³³ Statskontoret 2016:30, *Visselblåsarfunktioner i staten*, bilaga 2.

³⁴ Se vidare nedan avsnitt 2.2 om meddelarskyddet och 2.4 om handlingsoffentlighet och anonymitet.

myndigheter och är i dagsläget enda sättet för en visselblåsare att försäkra sig om anonymitet.

Vid inrättandet av en visselblåsarfunktion är det viktigt att ha grundlagsskyddet i åtanke. Det är inte tillåtet att försöka hindra någon från att avslöja missförhållanden utom när det finns stöd i lag för detta, exempelvis på grund av sekretesskydd. En visselblåsarfunktion får heller inte utformas så att den förefaller inskränka meddelarskyddet.

Regeringsformen

Enligt 2 kap 1 § 1 p RF har var och en frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar åsikter och känslor. Yttrandefriheten gäller i förhållande till ”det allmänna”, vilket innebär att statsanställda omfattas av grundlagsskyddad yttrandefrihet i förhållande till sin arbetsgivare. Begränsningar kan dock följa av lag (2 kap 20 § RF).

Yttrandefriheten befriar inte en arbetstagar från att lojalt rätta sig efter arbetsgivarens beslut och direktiv oavsett vilken uppfattning vederbörande kan ha om dessa. Om arbetsgivarens direktiv utan lagstöd innebär en inskränkning i arbetstagarens yttrandefrihet ska det dock inte följas.³⁵ Av praxis hos Riksdagens ombudsmän (JO) och Arbetsdomstolen framgår att en arbetstagaras möjlighet att yttra sig kan begränsas av arbetsrättsliga regler utan att detta innebär en begränsning av yttrandefriheten i RF:s mening.³⁶

Myndigheterna lyder under regeringen

Statliga förvaltningsmyndigheter lyder under regeringen (12 kap 1 § RF). Regeringen har meddelat allmänna föreskrifter om hur förvaltningsmyndigheter ska styras och organiseras i bland annat myndighetsförordningen (2007:515), internrevisionsförordningen (2006:1228) och förordningen (2007:603) om intern styrning och kontroll. I myndighetsinstruktioner och regleringsbrev kan regeringen ge närmare föreskrifter för hur en myndighets arbete ska bedrivas.

Meddelarskyddet i TF och YGL

I svensk rätt har arbetstagar som slår larm till media ett mycket starkt skydd genom det s.k. meddelarskyddet i TF och YGL. Kortfattat omfattar skyddet i TF uppgifter som lämnas till tryckta skrifter och skyddet i YGL omfattar sådana uppgifter i radio- och TV-program, databaser, ljudupptagningar och andra tekniska upptagningar. Även om myndigheter inrättar interna eller externt administrerade visselblåsarfunktioner, kommer meddelarskyddet att ge det mest effektiva skyddet för arbetstagar som vill rapportera misstankar om exempelvis korruption eller andra oegentligheter.

---

³⁵ Se vidare nedan avsnitt 2.3 om arbetsrättsliga bestämmelser.

³⁶ Larsson, P. 2015, *Skyddet för visselblåsare i arbetslivet – en konstitutionell och arbetsrättslig studie*, s. 91, med hänvisningar till praxis.

Meddelarskyddet består av flera delar

Meddelarskyddet består av flera delar, nämligen meddelarfriheten, repressalieförbudet, rätten till anonymitet, efterforskningsförbudet och anskaffarfriheten.

Meddelarfriheten innebär att det står var och en fritt att lämna uppgifter i vilket ämne som helst för publicering i tryckt skrift eller i något medium som omfattas av YGL utan att riskera åtal, straff eller skadeståndsskyldighet utom i de fall som anges i TF eller YGL. Syftet med meddelarfriheten är att skapa möjligheter till publicering av uppgifter om den offentliga sektorn och därigenom ökad insyn i offentlig verksamhet. Den innebär dock inte i sig något särskilt skydd för offentligt anställda.

Repressalieförbudet innebär att en myndighet eller annat allmänt organ inte får ingripa, vare sig formellt eller informellt, mot någon för att denne har utnyttjat sin tryck- och yttrandefrihet (3 kap 4 § andra stycket TF och 2 kap 4 § tredje stycket YGL). Med repressalier avses alla åtgärder som medför negativa konsekvenser för den enskilde, såsom uppsägning, avskedande, disciplinpåföljd eller mindre ingripande åtgärder som tillsägelser. Varje form av kritik och åtgärder mot en arbetstagare för att denne har haft kontakt med massmedia omfattas i princip. Repressalieförbudet är straffsanktionerat såtillvida att den som vidtar åtgärder i form av avskedande, uppsägning, meddelande av disciplinpåföljd eller liknande åtgärder kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år (3 kap 5 § tredje stycket TF och 2 kap 5 § tredje stycket YGL). JO och Justitiekanslern (JK) har en omfattande praxis på området.

Anonymitetsskyddet innebär en rätt för meddelare med flera att inte avslöja sin identitet. Dessutom är det förbjudet för den som tagit emot ett meddelande för publicering att avslöja vem som är författare eller står bakom ett meddelande, det så kallade källskyddet (3 kap 1 och 3 §§ TF och 2 kap 1 och 3 §§ YGL).

Efterforskningsförbudet innebär att en myndighet eller annat allmänt organ inte får efterforska identiteten hos en meddelare som omfattas av rätten till anonymitet. Efterforskning innebär i detta sammanhang alla former av frågor eller åtgärder i syfte att få fram vem som har lämnat eller offentliggjort en uppgift. Överträdelser av efterforskningsförbudet kan straffas med böter eller fängelse i högst ett år (3 kap 5 § andra stycket TF och 2 kap 5 § andra stycket YGL).

Anskaffarfriheten innebär att var och en har rätt att anskaffa uppgifter för publicering i ett medium som omfattas av TF eller YGL (1 kap 1 § fjärde stycket TF och 1 kap 2 § YGL). Men en anskaffare kan straffas om anskaffandet innebär grövre brott mot rikets säkerhet (sådana brott är straffbara även

för meddelare). Vanlig lag (inte TF eller YGL) tillämpas på själva anskaffandet, vilket innebär att det är straffbart att anskaffa uppgifter genom exempelvis stöld eller dataintrång.

Meddelarfriheten är inskränkt i undantagsfall

Meddelarfriheten i TF och YGL är inte absolut utan är inskränkt i vissa undantagsfall. Det gäller vissa grövre brott mot rikets säkerhet, uppsåtligt oriktigt utlämnande av hemlig handling och tillhandahållande av en sådan handling i strid med myndighets förbehåll samt uppsåtligt åsidosättande av så kallade meddelarfrihetsbrytande tystnadsplikter. Den ansvarsbestämmelse som aktualiseras i sådana fall är brott mot tystnadsplikt enligt 20 kap 3 § brottsbalken.³⁷

Europakonventionen och anslutande regelverk

Europakonventionen utgör svensk lag och svensk lag får inte heller meddelas i strid med konventionen (2 kap 19 § RF). Eftersom konventionen är svensk lag är även Europadomstolens praxis gällande rätt i Sverige.

Europadomstolens praxis

Artikel 10 i konventionen reglerar yttrandefriheten och är den bestämmelse som aktualiseras i visseblåsarsammanhang. I Europadomstolens praxis har de sex så kallade Guja-principerna blivit vägledande för hur visseblåsarfall ska bedömas.³⁸

Den första utgår från en *lojalitetsplikt för arbetstagaren* och är formulerad så att avslöjanden om missförhållanden i första hand ska göras internt. Endast om detta är ”uppenbart ogörligt” får informationen, som en sista utväg, avslöjas till allmänheten. Detta bygger på att de interna kanaler som står till buds är effektiva. Den nya svenska visseblåsarlagen ligger i linje med denna praxis, även om den svenska lagen innehåller fler undantag för externa larm.³⁹

Den andra principen innebär att den avslöjade *informationens allmänintresse* väger tungt vid bedömningen av om det är motiverat att begränsa yttrandefriheten. Om allmänintresset är starkt, är utrymmet för att begränsa yttrandefriheten snävt.

Den tredje principen innebär att vissa krav ställs på visseblåsaren att den avslöjade *informationens ska vara korrekt*. Ärekränkande anklagelser, som det kan tänkas vara fråga om vid visseblåsning, får begränsas i lag om de är grundlösa eller framförs i ond tro. Så gott det går ska visseblåsaren dessutom säkerställa att informationen är korrekt och tillförlitlig.

---

³⁷ Se vidare avsnitt 2.4 om offentlighet och sekretess.

³⁸ Efter domen i Guja mot Moldavien (2008-02-12).

³⁹ Lagen (2016:749) om ett särskilt skydd mot represalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden. Se vidare avsnitt 2.3.

Enligt den fjärde principen ska *allmänintresset i uppgifterna* som framförs vägas mot den eventuella skada som kan drabba arbetsgivaren. I allmänhet synes allmänintresset väga tyngst.

Den femte principen innebär ett krav på att visselblåsaren har *ideella motiv för sitt handlande*. Om visselblåsarens egentliga motiv är hämnd, önskan om karriärfördelar eller hopp om att tjäna pengar på sitt avslöjande, kan det enligt Europadomstolen vara rimligt att inte skydda vederbörande. Det här kravet på altruistiska motiv har varit föremål för en del kritik.

Den sjätte och sista principen handlar om *vilken typ av sanktion* en visselblåsare utsatts för. Allvarliga sanktioner såsom avsked, degradering, omplacering med mera kan ha en avkylande effekt på yttrandefriheten som enligt Europadomstolen inte är önskvärd.

Det bör understrykas att dessa principer inte påverkar meddelarskyddet. Den som lämnar uppgifter för publicering i medier som skyddas av yttrandefrihetsgrundlagarna omfattas alltså inte av de nu nämnda begränsningarna.

Europarådets civilrättsliga konvention

Förutom skyddet enligt Europakonventionen och Europadomstolens rättspraxis finns två andra Europarådskonventioner som innehåller bestämmelser om skydd för visselblåsare och som Sverige har anslutit sig till. I sammanhanget är Europarådets civilrättsliga konvention om korruption mest relevant. Dess artikel 9 föreskriver att konventionsstaterna ska tillse att arbetstagare har ett lämpligt skydd mot ooberättigade påföljder om de haft skälig anledning att misstänka korruption hos sin arbetsgivare och i god tro anmält detta till ansvarig person eller myndighet.

Europarådets rekommendation om skydd för visselblåsare

Vidare har Europarådet antagit en rekommendation om skydd för visselblåsare. Rekommendationen, som inte är bindande, utgår från att det ska finnas skydd för visselblåsare mot en lång rad tänkbara repressiva åtgärder från arbetsgivare. Förutom ingripande åtgärder som avskedande, omplacering och liknande, anger rekommendationen att visselblåsare ska skyddas från trakasserier och andra typer av bestraffande behandlingar. Rekommendationen har haft betydelse vid utarbetandet av lagen (2016:749) om särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden (se vidare nästa avsnitt).

2.3 Arbetsrättsliga förutsättningar

Arbetsrätten omfattar regler om anställningsskydd och arbetsförhållanden samt rättigheter och skyldigheter i arbetslivet. De arbetsrättsliga reglerna omfattar anställda och i vissa fall inhyrda personer vid myndigheter. Däremot omfattas inte andra kategorier av tänkbara visselblåsare såsom leverantörer och kunder.

För den som är statsanställd är det i allmänhet tillåtet att påtala missförhållanden i verksamheten utan att drabbas av repressalier. Denna rätt medför emellertid inte någon rätt för den anställda att åsidosätta vad som gäller för arbetsuppgiften.

Den nya lagen om ett särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden ger anställda som larmar ett visst skydd mot repressalier från arbetsgivaren.

Lojalitetsplikt och kritikrätt

Statsanställda har, liksom andra offentliganställda och privatanställda, en lojalitetsplikt gentemot sin arbetsgivare, som emellertid är mindre omfattande för statsanställda. Statsanställda har även en skyldighet att handla i enlighet med rättsordningens krav, som skulle kunna tänkas komma i konflikt med den direkta arbetsgivarrelationen. Statstjänstemän agerar i allmänhet under eget ansvar och har en skyldighet att inte efterkomma lagstridiga anvisningar eller beslut. Detta följer av legalitetsprincipen i regeringsformen (1 kap 1 § 3 st RF) och allmänna principer om god förvaltning. Det framgår även av den statliga värdegrunden.⁴⁰

Den externa kritikrätten

Gränserna för den externa kritikrätten kan aktualiseras i fall då en statstjänsteman väljer att kritisera sin myndighet offentligt, oavsett om kritiken gäller korruption eller andra oegentligheter eller något annat. Beträffande denna externa kritikrätt, finns det en tydlig rättspraxis hos såväl Arbetsdomstolen som JO och JK.

Arbetsdomstolen har sammanfattat rättsläget som att en myndighet som regel inte kan ingripa mot en anställd för att denne, genom att utnyttja sina grundlagsfästa fri- och rättigheter, förorsakat störningar i verksamheten eller skadat myndighetens anseende och allmänhetens förtroende för myndigheten. Bedömningen kan dock vara en annan om det är fråga om en arbetstagare med en utpräglad förtroendeställning och direkt ansvar för myndighetens beslut eller i andra ytterlighetssituationer. Det finns även ett utrymme för att vidta åtgärder med anledning av allvarliga samarbetsvårigheter, även om dessa ytterst i viss mån kan ha sin grund i att en arbetstagare utnyttjat sina grundlagsfästa fri- och rättigheter. Givetvis bör en myndighet också kunna ingripa mot en anställd som inte utför sina arbetsuppgifter på ett riktigt sätt.⁴¹

Anställdas interna kritikrätt

Den interna kritikrätten är kanske ännu viktigare när det gäller att komma till rätta med missförhållanden i verksamheten. I vissa typer av verksamheter har kritikrätten utvecklats till en skyldighet att anmäla missförhållanden,

---

⁴⁰ Värdegrundsdelegationen 2013, *Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda*.

⁴¹ AD 2003 nr 51.

exempelvis enligt patientsäkerhetslagens (2010:659) ”lex Maria” och socialtjänstlagens (2001:453) ”lex Sarah”.

I verksamheter där sådana uttryckliga skyldigheter saknas gäller ändå att offentliganställda har en vidsträckt rätt att kritisera arbetsgivarens handlande, bland annat därför att det är en förutsättning för goda arbetsförhållanden och goda arbetsresultat.⁴²

Myndighetsanmälan

För en anställd vid en myndighet som misstänker korruption eller andra oegentligheter kan det framstå som rimligt att uppmärksamma en relevant tillsynsmyndighet på missförhållandena. Det finns emellertid inte någon särskild nationell reglering avseende skyddet för anställda som anmäler sin arbetsgivare för oegentligheter och missförhållanden till en tillsynsmyndighet.

Skydd mot repressalier och uppsägning

Skydd mot osaklig uppsägning

Lagen (1982:80) om anställningsskydd (LAS) innehåller ett allmänt skydd mot osaklig uppsägning eller ogrundat avskedande från anställningen (7 och 18 §§ LAS).

Diskrimineringslagens förbud mot repressalier med mera

Diskrimineringslagen (2008:567) förbjuder både diskriminerande trakasserier (uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av diskrimineringsgrunden) och sexuella trakasserier (uppträdanden av sexuell natur som kränker någons värdighet) i arbetslivet (1 kap. 4 §).

Diskrimineringslagen innehåller även ett förbud mot repressalier. Enligt detta får en arbetsgivare inte utsätta en arbetstagare för repressalier bland annat på grund av att denne anmält eller påtalat att arbetsgivaren handlat i strid med diskrimineringslagen eller medverkat i en utredning enligt lagen.

En arbetsgivare är skyldig att utreda omständigheterna kring de uppgivna trakasserier. I förekommande fall ska arbetsgivaren även vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra trakasserier i framtiden (2 kap. 3 §).

Ny lag om skydd mot repressalier

Sedan 1 januari 2017 gäller lagen om ett särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden. Lagen ger arbetstagare rätt till skadestånd om de utsätts för repressalier i strid med lagen. Även inhyrda arbetstagare omfattas i förhållande till den arbetsgivare som de är inhyrda av. Den närmare innebörden av bestämmelserna i lagen kommer inte

---

⁴² AD 1982 nr 110.

att bli tydliga förrän de blivit föremål för prövning i Arbetsdomstolen och annan rättspraxis.

Lagen skyddar den anställda som larmat om *allvarliga missförhållanden* i arbetsgivarens verksamhet, vilket enligt förarbetena är ett relativt högt ställt krav. Det kan exempelvis röra sig om brott med fängelse i straffskalan eller ”därmed jämförliga missförhållanden”, såsom brott mot grundläggande fri- och rättigheter, underlåtenhet att följa gällande föreskrifter, risk för liv, säkerhet eller hälsa samt en del annat. Det kan vara svårt för en enskild anställd att veta om ett missförhållande är tillräckligt allvarligt för att lagens skydd ska gälla vid ett larm.

Huvudregeln är att den som larmar i första hand ska göra det internt eller till en arbetstagarorganisation. För externa larm krävs normalt ”befogad anledning”, vilket innebär att arbetsgivaren inte vidtagit skäligen åtgärder inom rimlig tid och i skälig omfattning informerat den anställda som larmat om detta. Även kravet på befogad anledning kan innebära svårigheter för en anställd att avgöra vilka ågeranden som ryms inom lagens skydd. Det är ingen skillnad på att larma till en extern myndighet, exempelvis till en tillsynsmyndighet, och att larma till andra, såsom folkvalda personer, politiska partier, miljöorganisationer, andra ideella sammanslutningar eller enskilda opinionsbildare.

I vissa fall är det emellertid enligt lagen befogat att larma externt utan ett föregående larm inom organisationen. Det kan exempelvis vara fallet om det föreligger akut fara för liv, hälsa eller säkerhet, om de aktuella missförhållandena är mycket allvarliga eller om arbetstagaren har särskild anledning att misstänka att han eller hon skulle drabbas av repressalier vid ett internt larm. Det kan också gälla om den person eller funktion som är ansvarig för att ta emot ett internt larm är den som själv är ansvarig för missförhållandet. Ytterligare ett fall då det kan vara befogat med direkta externa larm är om det finns risk för att bevis förstörs om arbetstagaren slår larm internt.⁴³

En anställd som gör sig skyldig till brott genom att larma, exempelvis genom att bryta mot en lagstadgad tystnadsplikt, omfattas dock inte av repressalieförbudet (8 §).

Den som tar emot ett larm om allvarliga missförhållanden har ingen tystnadsplikt, vare sig det gäller interna eller externa larm (utom när en anställd utnyttjar sin grundlagsskyddade meddelarfrihet för att tala med media). Det innebär att en anmälare saknar anonymitetsskydd.⁴⁴

---

⁴³ Prop. 2015/16:128, *Ett särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden*, s. 69 f.

⁴⁴ Visselblåsarutredningen föreslog ett sekretessskydd, jfr SOU 2014:31, *Stärkt skydd för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden*, s. 332 ff.

2.4 Offentlighets- och sekretessfrågor

Det finns inga allmänna sekretessregler som kan skydda visselblåsares anonymitet. De enda undantagen är hälso- och sjukvård, socialtjänst och Finansinspektionens tillsynsområde. Därutöver riskerar den som röjer sekretessbelagt material i en anmälan till en visselblåsarfunktion att göra sig skyldig till brott. Anmälaren skyddas inte heller av repressalieförbudet i visselblåsarlagen.

Offentlighetsprincipen i tryckfrihetsförordningen har en mycket stark ställning i svensk rätt vilket gör att visselblåsarfunktioner i statliga myndigheter är subsidiära till meddelarfriheten. Anmälningar som inkommer till en visselblåsarfunktion utgör därför allmänna handlingar oavsett om funktionen är organiserad internt på myndigheten eller överlåtits till en extern aktör. Anlitandet av en extern funktion kan försvåra sökandet efter en visselblåsares identitet men garanterar alltså varken anonymitet åt den som anmäler ett missförhållande eller åt den som blir anmäld.

Vidare är bestämmelserna om diarietföring samt bevarande och utlämnande av allmänna handlingar även överordnade bestämmelserna om databehandling av personuppgifter i personuppgiftslagen (1998:204), PUL.

Handlingsoffentlighet och anonymitetsskydd

Bestämmelser om allmänna handlingar i TF

Enligt 2 kap 1 § TF har varje svensk medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar. Med handling avses en framställning i skrift eller bild eller en upptagning som kan uppfattas endast med tekniska hjälpmedel (2 kap 3 § TF). En handling är allmän om den förvaras hos en myndighet och dessutom är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndigheten (6–7 §§). En handling anses inkommen till en myndighet när den har anlänt dit eller kommit behörig befattningshavare till handa (6 §).

Det händer att handlingar förvaras hos ett privat subjekt (oftast företag) som anlitats av en myndighet. Frågan om sådana handlingar ska betraktas som allmänna eller inte har behandlats i rättspraxis, särskilt beträffande tjänsteställningsärenden. Det avgörande för om handlingar som förvaras hos ett privat företag i en myndighets ställe är om handlingarna mottagits i myndighetens ställe och varit tillgängliga för myndigheten. I sådana fall saknar det betydelse var handlingarna rent fysiskt förvaras.⁴⁵

Bestämmelser om diarietföring och allmänna handlingar i OSL

I offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, finns bestämmelser om myndigheternas skyldighet att diarietföra, bevara och lämna ut uppgifter i

---

⁴⁵ RÅ 1989 ref 29 och RÅ 1996 ref 25 (plenimål).

allmänna handlingar. Bestämmelserna i OSL är i detta avseende överordnade PUL, vilket framgår av 2 och 8 §§ PUL.

Avgörande för om ett ärende inleds är myndighetens beslut om att inleda en handläggning. Detta beslut är formlöst men innebär en åtgärd. En anmälan från en enskild medarbetare måste hanteras och ska därmed bli föremål för något slags beslut. Alla anmälningar till en myndighets interna visselblåsarfunktion måste således registreras (diarieföras).

En anmälan om oegentligheter som kommer in till en myndighets interna visselblåsarfunktion måste som huvudregel alltid diarieföras om den kommer utifrån, det vill säga från något annat än en anställd. Anmälningar till en externt administrerad visselblåsarfunktion behöver diarieföras först när de kommer in till själva myndigheten. Det som diarieförs blir också per automatik ett ärende hos myndigheten. Statskontoret rekommenderar att alla anmälningar som huvudregel ska bli egna ärenden och därmed diarieföras.

Rättspraxis för handlingsoffentlighet inom visselblåsarfunktioner

Rättspraxis avseende handlingsoffentlighet hos visselblåsarfunktioner är inte helt entydig. I en dom från Kammarrätten i Sundsvall ansågs de aktuella handlingarna inte vara direkt tillgängliga för myndigheten och de ansågs inte heller förvarade för myndighetens räkning.⁴⁶ JO har dock uttalat att uppgifter som lämnas till en extern visselblåsarfunktion utgör allmänna handlingar eftersom de är att betrakta som inkomna till myndigheten redan då de anländer dit.⁴⁷

Statskontorets bedömning är att myndigheter inte bör försöka kringgå offentlighetsprincipen genom att förvara handlingar hos ett privat företag. Bedömningen har stöd i den praxis rörande rekryteringsärenden som vi refererar till ovan.⁴⁸

Eftersom handlingsoffentligheten har en mycket stark ställning i svensk rätt finns det alltså ingen möjlighet att med nuvarande rättsläge garantera anonymitet åt den som lämnar uppgifter till en visselblåsarfunktion, vare sig denna är intern eller extern.

Sekretess gäller inte för interna visselblåsarfunktioner

För visselblåsarfunktioner som myndigheter anordnar internt gäller inte sekretess. Den omständigheten att en handling överlämnas från en myndighets internrevision till en annan del av myndigheten medför dock inte att handlingen blir allmän eftersom internrevisionen inte anses ha en sådan självständig ställning som avses i 2 kap. 8 § TF.⁴⁹ Något liknande torde gälla för överföring av handlingar till andra tänkbara interna organ som behandlar

---

⁴⁶ Kammarrätten i Sundsvall, 18 november 2014, mål 1573-14.

⁴⁷ JO-beslut 2014-12-03, dnr 2242-2014.

⁴⁸ RÅ 1996 ref 25 (plenimål), jfr JO 2012/13, s. 464.

⁴⁹ HFD 2013 ref 40.

anmälningar om oegentligheter, exempelvis säkerhetsenhet, juridisk enhet eller liknande.

Sekretess

Statligt anställdas yttrandefrihet begränsas av bestämmelser i OSL. Det är viktigt att en visselblåsarfunktion utformas så att anställda inte riskerar att bryta mot eventuella tystnadsplikter.

I OSL finns ingen allmän sekretessbestämmelse som skyddar uppgifter om anställda som slår larm till eller inom en myndighet. Däremot finns specifika sekretessbestämmelser på några områden, nämligen inom sjukvården (25 kap 7 § OSL), socialtjänsten (26 kap 5 § OSL) och på Finansinspektionens område (30 kap 4b § OSL). I dessa fall gäller sekretessen före meddelarfriheten.

Sekretessbestämmelser för myndigheter och deras funktionärer

Sekretess innebär ett förbud mot att röja uppgifter, vare sig det sker muntligen eller genom att en allmän handling lämnas ut eller på annat sätt (3 kap 1 § OSL). En bestämmelse om sekretess medför således både tystnadsplikt för de personer som har en skyldighet att följa bestämmelsen om sekretess och handlingssekretess för de handlingar som omfattas av bestämmelsen. Detta innebär att sekretessen både begränsar yttrandefriheten enligt regeringsformen och begränsar rätten att ta del av allmänna handlingar enligt TF. Förbudet gäller röjande av uppgift till enskild och i princip även till annan myndighet. Den som i sin verksamhet hos en myndighet har fått tillgång till sekretessbelagda uppgifter har tystnadsplikt även efter det att han eller hon har lämnat sin anställning eller sitt uppdrag.

Sekretessbestämmelserna gäller för myndigheter och deras funktionärer (2 kap 1 § OSL). Med offentliga funktionärer avses personer som är i allmän tjänst eller som på grund av uppdrag hos en myndighet eller liknande för det allmännas räkning deltar i en myndighets verksamhet och på så sätt fått kännedom om sekretessbelagd uppgift.

Anställda på myndigheter och andra personer som omfattas av 2 kap 1 § andra stycket OSL omfattas av bestämmelser om tystnadsplikt. Om en sådan person felaktigt röjer en uppgift kan han eller hon i vissa fall dömas för brott mot tystnadsplikt enligt 20 kap 3 § brottsbalken.

Avtal om tystnadsplikt för personer utanför myndigheten

Som indirekt framgått ovan omfattas personer utanför myndigheterna normalt inte av tystnadsplikter för sekretessbelagda uppgifter. Ett undantag är den tystnadsplikt för advokater som följer av 8 kap 4 § rättegångsbalken och som innebär att en advokat är skyldig att förtiga vad han eller hon får kännedom om i sin yrkesutövning när god advokatsed kräver detta, men även sådan tystnadsplikt har begränsningar.

Den myndighet som anlitar en extern aktör för att sköta visseblåsarfunktioner kan tillgodose behovet av tystnadsplikt i civilrättslig ordning genom avtal. De sanktioner som kan aktualiseras mot personal som bryter mot tystnadsplikten är de som framgår av avtalen och av tillämpliga arbetsrättsliga bestämmelser. JO har emellertid uttalat att enbart avtalsreglerad tystnadsplikt kan vara otillräcklig för att skydda integritetskänsliga och särskilt skyddsvärda uppgifter.⁵⁰ Ett sekretessavtal kan inte heller upphäva offentlighetsprincipen enligt TF.

2.5 Visselblåsning och dataskydd

Larm om korruptionsmisstankar eller andra oegentligheter kan komma att innebära behandling av personuppgifter som direkt eller indirekt kan hänföras till en enskild fysisk person. Misstankar om korruption innebär typiskt sett uppgifter om olika typer av överträdelser. Den person eller funktion som hanterar uppgifter om påstådda överträdelser måste beakta enskildas behov av integritetsskydd.

Skydd mot intrång i den personliga integriteten

Av regeringsformen framgår att var och en gentemot det allmänna är skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden (2 kap 6 § RF). Åtgärder av sådant slag som anges i bestämmelsen får vidtas endast om det finns lagstöd för detta (2 kap 20–22 §§ RF).

Intresseavvägning mellan integritetsintrång och syftet med personuppgiftsbehandlingen

Avgörande för hur ingripande ett intrång i den personliga integriteten är, är de behandlade uppgifternas karaktär: ju känsligare uppgifter, desto mer ingripande anses behandlingen vara. Stor vikt måste även läggas vid syftet med personuppgiftsbehandlingen. En hantering som syftar till att utreda misstänkta brott eller andra oegentligheter får normalt anses vara mer känslig än behandling som uteslutande tjänar statistiska eller kvalitetsförbättrande ändamål.

Statskontoret presenterade i rapporten *Visselblåsarfunktioner i staten* (2016:30) en samlad bedömning av de rättsliga förutsättningar som skulle gälla för en gemensam statlig visseblåsarfunktion. Den bedömning som då gjordes var att en gemensam funktion skulle innebära en omfattande behandling av personuppgifter som inte skulle vara förenlig med gällande rätt, bland annat på grund av att personuppgiftslagens krav på nödvändighet och proportionalitet inte var uppfyllda.

Situationen är annorlunda när varje enskild myndighet hanterar sin egen visseblåsarfunktion, eftersom mängden personuppgifter som behandlas är

---

⁵⁰ JO 2015/16, s. 606.

mindre och risken för spridning av integritetskänsliga uppgifter sannolikt också är lägre. Enligt nuvarande regelverk i dataskyddsdirektivet och PUL, vilka båda upphör att gälla under 2018, är personuppgiftsbehandling i visselblåsarfunktioner möjlig i enlighet med Datainspektionens föreskrifter.⁵¹

Dataskyddsförordningen gäller från 2018

Den 25 maj 2018 träder Europeiska unionens nya dataskyddsförordning i kraft. I och med detta upphör det äldre dataskyddsdirektivet och PUL att gälla. Dataskyddsförordningen är direkt gällande rätt i unionens medlemsstater och utgör främst en modernisering av nu gällande regelverk. I Sverige kommer förordningen att kompletteras av en ny dataskyddslag, vars utformning ännu inte är klar.⁵²

Liksom tidigare gäller att personuppgifter ska behandlas på ett lagligt, korrekt och öppet sätt så att den registrerade förstår hur hans eller hennes uppgifter behandlas och varför. Personuppgifter får endast behandlas för tydligt angivna ändamål och endast i nödvändig utsträckning. Uppgifterna får heller inte sparas i identifierbart skick längre tid än vad som är nödvändigt.

En nyhet jämfört med tidigare reglering är att personuppgifterna ska skyddas med lämpliga tekniska och organisatoriska åtgärder så att de inte blir åtkomliga för andra, förstörs eller skadas.

Den som behandlar personuppgifter måste anta lämpliga strategier för dataskydd. Det gäller även hur personuppgifter ska behandlas i visselblåsarsammanhang.

Rättsligt stöd för personuppgiftsbehandling

För att behandla personuppgifter krävs uttryckligt rättsligt stöd. I dataskyddsförordningen finns de rättsliga grunderna för personuppgiftsbehandling i artikel 6. För statliga myndigheters del krävs att behandling antingen är ett en rättslig förpliktelse enligt nationell rätt eller EU-rätt, att behandling är en del av en uppgift av allmänt intresse eller att den är ett led i myndighetsutövning med författningsstöd.

Enligt Datainspektionen är artikel 6.1 (c) eller (e) de rättsliga grunder som i första hand aktualiseras för myndigheter som vill behandla personuppgifter i system för visselblåsning. För närvarande saknas dock tillräckligt underlag för att ta ställning till vilken av dessa som är särskilt lämplig. För att kunna tillämpa de två nyss nämnda rättsliga grunderna krävs att det finns en i svensk

---

⁵¹ Föreskrifter (DIFS 2010:1) om ändring av Datainspektionens föreskrifter (DIFS 1998:3) om undantag från förbudet för andra än myndigheter att behandla personuppgifter om lagöverträdelse m.m. 1 § f). Se även Datainspektionen 2010, *Ansvaret för personuppgifter som hanteras i system för whistleblowing*.

⁵² SOU 2017:39, *Ny dataskyddslag. Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning*.

rätt eller EU-rätt fastställd grund som uppfyller kraven enligt artikel 6.2 eller 6.3 i dataskyddsförordningen.

Datainspektionen anser att det än så länge är oklart om det finns någon i dataskyddsförordningens mening fastställd grund som generellt kan ge stöd för myndigheter att behandla personuppgifter i system för visselblåsning. Datainspektionen anser att det finns skäl att överväga behovet av en särskild reglering av funktioner för visselblåsning hos myndigheter som inbegriper personuppgiftsbehandling.⁵³

Rättsläget avseende personuppgiftsbehandling i visselblåsarfunktioner från och med den 25 maj 2018 är alltså än så länge oklart i flera avseenden. De riktlinjer som föreslås i denna rapport kan därför komma att behöva revideras när det nya regelverket är på plats.

---

⁵³ E-brev från Datainspektionen 2017-11-22.

3 Arbetets genomförande

I arbetet med promemorian har vi inhämtat synpunkter i enskilda frågor från Datainspektionen och Regeringskansliet (Arbetsmarknadsdepartementet och Justitiedepartementet). Vi har även gjort ett studiebesök vid Försvarets materielverk för att ta del av deras erfarenheter av en visselblåsarfunktion.

Som en del av kvalitetssäkringen har en extern referensgrupp lämnat synpunkter på texterna i promemorian och de juridiska bedömningar som vi gör. I den externa referensgruppen har ingått professorn Hans-Gunnar Axberger, justitierådet Thomas Bull, ordföranden i Arbetsdomstolen Jonas Malmberg, professorn Lena Marcusson och docenten Helena Wockelberg.

Promemorian har utarbetats av en projektgrupp som består av Erik Axelsson (projektledare) och Olof Wilske. Till projektet har även en intern referensgrupp varit knuten.

Referenser

Datainspektionen 2010, *Ansvar för personuppgifter som hanteras i system för whistleblowing.*

Ekonomistyrningsverket 2014:1, *Statlig internrevision för myndighetsledning.*

Ekonomistyrningsverket 2016:24, *Oegentligheter och intern styrning och kontroll. Att komma vidare i arbetet med att förebygga och upptäcka oegentligheter.*

Ekonomistyrningsverket 2017:65, *Tillämpningen av förordningen om intern styrning och kontroll.*

Finansdepartementet och Sveriges kommuner och landsting 2009, *Om mutor och jäv – en vägledning för offentligt anställda.*

Larsson, P. 2015, *Skyddet för visselblåsare i arbetslivet – en konstitutionell och arbetsrättslig studie.*

Prop. 2015/16:128, *Ett särskilt skydd mot repressalier för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden.*

Riksrevisionen 2017:5, *Internrevisionen vid myndigheter – en funktion som behöver stärkas.*

Skr. 2012/13:167, *Riksrevisionens rapport om statliga myndigheters skydd mot korruption.*

SOU 2014:31, *Stärkt skydd för arbetstagare som slår larm om allvarliga missförhållanden.*

SOU 2017:39, *Ny dataskyddslag. Kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning.*

Statskontoret 2016:30, *Visselblåsarfunktioner i staten.*

Statskontoret 2017, *En kultur mot korruption.*

Waltl, A. 2015, *Visselblåsningssystem i offentlig verksamhet – finns rättsliga förutsättningar för att uppnå konfidentialitet?*

von Essen, U. 2014, *Arbete i offentlig förvaltning.*

Värdegrundsdelegationen 2013, *Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda.*